

Kültürel Sermaye¹

Fevziye Sayılan

Kültürel sermaye terimi Pierre Bourdieu ile birlikte anılsa da, kökeni Passeron ile birlikte yazdıkları Fransız eğitim sisteminin toplumsal hiyerarşiyi sürdürmeye nasıl katkıda bulunduğunu çözümledikleri “Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri, 2015 (Reproduction in Education: Society and Culture, 1977)” (1) kitabına dayanmaktadır. Savaş sonrasının Fransız refah toplumunda kültürel sermayenin -eğitsel yeterlikler ile burjuva kültürünü tanımanın- hayat fırsatlarının nasıl temel belirleyicilerinden biri olmaya başladığını; eşitsiz kültürel sermaye dağılımının bireysel yetenek ve fırsat eşitliği kisvesi altında toplumsal hiyerarşiyi korumaya nasıl hizmet ettiğine ilişkin saha çalışmasına dayalı yaptıkları analiz (2) eleştirel eğitim yaklaşımları kadar, ana akım eğitim araştırmaları üzerinde de etkili olmuştur.

Kültür, sınıf ve iktidar ilişkilerine odaklanan bu çalışmanın 1970’lerin üretken eleştirel eğitim tartışmalarında önemli bir yer işgal etmiştir. Kapitalist sınıflı toplumlarda okul sisteminin nasıl işlediğini, açık ve gizli rolünü anlamaya yönelik dönemin kuramsal çabalarına kültürel alandan önemli bir katkı sunmuştur. Dönemin egemen ideolojik ve toplumsal yeniden üretim formülasyonu yanında okul sisteminin toplumsal uzamın ve ayrışmanın yeniden üretimindeki özgün rolünü anlamak ve açıklamak için kavramsal bir açılım sağlamıştır.

Kültürel sermaye nosyonunun içeriğini Bourdieu zaman içinde genişletmiştir (3). Onun kavramsal repertuarı içindeki özgün anlamı sermaye türleri arasında yaptığı ayrım ile başlamaktadır. Ona göre, ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel sermaye olmak üzere farklı sermaye türleri vardır. Bu sermaye türleri arasında yaptığı ayrım, çoğu zaman açıkça ifade edilmese de klasik Marksist analizi genişletmeyle ya da reddetmeyle ilgili entelektüel bir çıkış olarak da görülebilir. Ekonomik sermaye servet ve mülkiyet sahipliği ile

¹ Bu yazı Eleştirel Pedagoji Dergisinde 59. sayısında yayımlanmıştır.

ilgiliyken; sosyal sermaye bireyin içinde bulunduğu alanda sahip olduğu sosyal ilişki ağları, konumu, sahip olduğu ilişkisel ayrıcalıklar ve deneyimlerle ilgilidir. Simgesel sermaye ise, bu üç tür sermayenin bir bileşimi olarak ortaya çıkan tutumlar, edinimler ve sahipliklerle ilgilidir, elde edilen seçkin diplomalar, sahip olunan sanat eserleri, antika merakı, sıra dışı hobiler gibi. Bu sermaye türleri farklı “alan”larda (eğitim, hukuk, aile, sanat gibi) farklı egemenlik ve ayrımların yapılanmasında rol oynar. Bireyler ya da toplumsal grupların toplumsal etkinlikleri birbirinden görece özerk ve farklı sermaye türlerinin rekabet ettiği toplumsal alanlarda gerçekleşir. Dolayısıyla farklı toplumsal sınıflar arasındaki karşılaşma ve mücadele sadece iktisadi alanla sınırlı değildir. Kültürel alanın bütün yönleri, sosyal ilişkiler alanı, spor ve sanat edebiyat dünyası gibi farklı bir alanda süren çatışma diğer alanla her zaman ilişkili değildir, ancak etkileşim içinde olabilir.

Kültürel sermaye ise, farklı sınıf kültürleri bağlamında bir kuşaktan diğerine aktarılan, örgün ve enformel yolla edinilmiş olan genel kültürel kalıpları (zihinsel alışkanlıklar, davranış kalıpları ve bilgi birikimi) içerir ve üç halde var olur. 1) bedenselleşmiş/cisimleşmiş sermaye olarak (hem bilinçli olarak kazanılmış hem de dili kullanma, düşünme ve yazma alışkanlıkları, iletişim ve davranış kalıpları, beden kullanımı tarzı gibi “miras alınan” özelliklerden oluşur. Bunlar aile ve çevresindeki toplumsallaşma yoluyla ile zaman içinde kazanılır. 2) Nesneleşmiş kültürel sermaye, ev, araba, sanat eseri, kitaplık gibi sahip olunan maddi şeylerden oluşur. Bu kültürel ürünler hem ekonomik kâr için kullanılır hem de kültürel sermayeyi “sembolik” olarak aktarmayı kolaylaştırır. 3) Kurumsallaşmış kültürel sermaye, çoğu zaman bir bireyin sahip olduğu kültürel sermayenin akademik kimlik, diploma ya da nitelikler biçimindeki kurumsal tanınırlığı ile ilgilidir.

Bourdieu için kültürel sermaye toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi ve sürdürülmesi mekanizmalarının hayati bir boyutudur (“alan”). Ona göre, sınıf ekonomik ilişkilere ya da iş bölümündeki konuma indirgenemez. Bourdieu’ye göre, kapitalist toplum burjuvazi, orta sınıflar ve işçi sınıfı olmak üzere üç temel sınıftan oluşur. Bunların her birinin yaşam koşullarına özgü, nispeten homojen olan belirli bir “sınıf kültürü” vardır. Sınıf farklılıkları ve güç hiyerarşisi ekonomik alan yanında, farklı alanlarda da üretilir ve kültür olarak kabul edilen şeylerin paylaşımı, dolaşımı ve kontrolü için süren iktidar, ayrıcalık ve nüfuz elde etmeye yönelik mücadele içinde yeniden üretilir. Aile kültürel aktarımın baş rolündedir, okullar da onu meşrulaştırmak ve güçlendirmek için önemli bir rol oynar. Bourdieu’ye göre, okul sistemi egemen

kültürü desteklemeye ve meşrulaştırmaya, böylece toplumsal eşitsizliğin yeniden üretim mekanizmalarını pekiştirmeye eğilimlidir. Bu noktada Bourdieu, kültürel yeniden üretim stratejilerinin içinde eğitim ve okul sistemine merkezi bir rol tanımış ve bu merkezi rolü, egemen sınıflar tarafından toplumsal avantajların/ayrıcılıkların aktarım süreçlerinin, özellikle ekonomik gücün ve sermayenin doğrudan aktarımının karmaşık hale gelmesiyle ilişkilendirmiştir. “Kültürel sermayenin aktarılması, şüphesiz sermayenin miras yoluyla aktarımının en iyi saklı formudur ve bu nedenle doğrudan, görünür aktarım şekilleri daha güçlü bir şekilde sansürlendiği ve kontrol altına alındığı için, yeniden üretim stratejileri sisteminde orantısız olarak daha fazla ağırlık kazanır. (4)

Bourdieu’ye göre, sosyal sınıf ve tabakaların karşılaştıkları kültürel alan olarak okuldaki toplumsal ayrışmanın şekillenmesinde özellikle bedenleşmiş kültürel sermaye kilit rol oynar. Çocukların ve gençlerin ait oldukları toplumsal sınıfa özgü düşünme, konuşma ve beden kullanım tarzları arasındaki ayrışmanın, okuldaki otoritenin ve öğretmenlerin temsil ettiği kültürel sermaye ile örtüşen toplumsal sınıflardan (burjuvazi ve orta sınıflar) gelen öğrencilerin avantajlı duruma geçmelerini sağladığını; bu süreçte işçi sınıfından gelen gençlerin diğerlerine göre okul aidiyeti, alan seçimi ve akademik başarı açısından geride kaldıklarını; okullar eşitlik mitini sürdürürken bunun böyle süregitmesinin ise, toplumsal sınıfların yeniden üretimini sağlayan temel mekanizma olduğunu vurgulamaktadır (5). Bourdieu’ye göre bu yolla okul, kültürel sermayenin dağılımına ve toplumsal uzamın yeniden üretilmesine katkıda bulunur ve toplumsal sınırları yeniden kurar. Bunun sonucunda farklı toplumsal sınıflar ve gruplar entelektüel etkinliğe karşı farklı tutumlar geliştirmekte ve kültür yoluyla aktarılan bu tutumlar zihnin kullanımını da biçimlendirmektedir.

Bourdieu’nün toplumsal yeniden üretimin ana mekanizmalarından çoğunun okullarda gerçekleştiğine yaptığı vurgu, 1970’lerdeki eleştirel eğitim tartışmaları içinde kültürel yeniden üretim yaklaşımlarının ağırlık kazanmasıyla aynı döneme denk geldi. Özellikle farklı bir yönden toplumsal sınıflara özgü dil kodları ve konuşma tarzları ile okuldaki kültürel yeniden üretim/üretim mekanizmasının arasındaki sıkı bağa işaret eden Basil Bernstein’in (6) çalışmalarıyla birlikte toplumsal yeniden üretim sürecinde kültürelci yaklaşımlar ağırlık kazandı. Ancak bu noktada okuldaki toplumsal ayrışmayı sürdüren pratikleri açıklamak için kültürel sermaye nosyonunun ne kadar elverişli olduğuna ilişkin tartışmalar, ayrıştırma mekanizmasının

ürettiği /kışkırttığı direniş diyalektiğine odaklanan neomarksist etnografik okul çalışmaları ile genişledi (7). Kültürel yeniden üretimin karmaşık, incelikli ve pedagojik mekanizmalarını aydınlatan bu çalışmalarla birlikte, Bourdieu'nun kültürel sermaye analizinin sınırlılığı; okuldaki kültürel yeniden üretim sürecine devletin müdahalesini (ideolojik yeniden üretim) göz ardı ettiği, aynı zamanda kültürel sermayenin yeniden üretimindeki rolünü yakalayamadığı (8) ; okulların toplumsal ayrışmanın kültürel yeniden üretiminden fazlasını yaptığı; sadece "seçme ve eleme" mekanizması olarak işlemediği, bizzatihi kültürel üretim alanı olarak yapılandığı (9), kültürel alana has mekanizmaları kullandığı, farklı eşitsizlik ve baskı yapılarının (ırk, cinsiyet, dil, din gibi) sınıfsal ayrışmayı nasıl etkilediği ve keskinleştirdiğini göremediği gibi eleştiriler olsa da hem okul sistemi sınıfsal ayrımları ve eşitsizlik yapılarını nasıl sürdürür ve üretir sorularıyla ilgili kuramsal açılımlara ilham vermiş, hem de eğitim sosyolojisine "yeni bir soluk" getirmiştir. Kültürel sermaye teriminin indirgemeci ve yaygın kullanımı ise akademik başarı ile öğrencilerin sosyal kökeni ya da toplumsal tabakalaşma arasında bağı ya da zayıf bağlantıyı göstermeye yönelik ana akım araştırmalarda özellikle insan sermayesi yaklaşımında görülmektedir.

Günümüzde okul sistemi kırk yıl öncesine göre özellikle neoliberal yayılmanın ardından orada ve burada daha açık biçimde sosyal sınıf sistemine yerleşmiş durumda. Okullar arasındaki farklılaşma giderek artıyor; özel okullar yaygınlaşıyor, ayrıcalıklı devlet okulları ile sıradan devlet okulları arasında öğrencilerin sosyal kökeni arasında belirgin bir göze çarpıyor. Özellikle laik eğitimi geriletmeye yönelik merkezi politikalar nedeniyle, orta sınıf devlet okullarından kaçarken, sıradan devlet okulları halk sınıflarına terk ediliyor. Dolayısıyla okulların/liselerin artık sosyal sınıflar açısından kültürel bir karşılaşma alanı olma özelliğini yitirdiği ve okul dışı kültürel sermaye birikim süreçlerinin ağırlık kazandığı (özel dersler, kurslar gibi) günümüz koşullarında, Bourdieu'nün Fransız seçkin devlet liseleri ile toplumsal yeniden üretim mekanizması arasındaki bağlantıyı aydınlatmak için kullandığı kültürel sermaye terimi sosyal sınıfların kültürel yeniden üretimi ile okullulaşmanın çeşitli görünümleri arasındaki ilişkinin analizinde hala kullanışlı, ancak bağlamın nasıl değiştiğini de göz önünde bulundurmamak koşuluyla.

Kaynakça

- (1) Bourdieu, P. ve J.C. Passeron (2015) Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri. 1. Baskı. Heretik Yayınları. Ankara.
(Reproduction in Education: Society and Culture. Sage Pub., London: 1977)
- (2) Wacquant, L. J. D. (2007). "Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi", Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi. Der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan İletişim Yayınları, İstanbul (s.53-76)
- (3) Bourdieu P. (1986) "The Forms of Capital." Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, ed. J.E. Richardson. Greenwood, New York (s. 246).
- (4) Bourdieu, P. (1977) "Cultural Reproduction and Social Production," Power and Ideology In Education. (eds.) J. Karabel and A.H.Halsey. Oxford Univ. Press. N.Y. s. 487-511
- (5) Jourdain, A. – Naulin, S. (2016) Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları. İletişim Yayınları.İstanbul. (Bkz. " okul Sosyolojisi" s. 49-72)
- (6) bkz. Bernstein, B. (1970) Class, Codes and Control. Vol. 1-2, Routledge, London-New York; Pedagogy Symbolic Control and Identity. Rowman&Littlefield Pub. New York: Oxford: 1982.
- (7) bkz. McLaren, P. (2011) Okullarda Yaşam: Eleştirel Pedagojiye Giriş. Anı Yayıncılık. Ankara; Willis, P. (2016) İşçiliği öğrenmek: Sınıf, İşçilik ve Eğitim. Heretik yayıncılık, Ankara.
- (8) bkz. Giroux, H.A. (2001) Theory and Resistance in Education: Towards a Pedagogy for the Opposition. Bergin&Garvey, Westport, London.